

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง "การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจในการเปิดรับชมข่าวสารการเมืองทางโทรทัศน์ของนิสิตนักศึกษา" ได้วิเคราะห์ภายใต้กรอบและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ (The Uses and Gratification Theory)

แนวทางการศึกษาดังกล่าวอยู่ภายใต้แนวคิดที่ว่า พฤติกรรมและปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ต่างก็เกิดขึ้นจากความต้องการ (needs) ซึ่งมีที่มาต่างๆ กัน พฤติกรรมในการเปิดรับสื่อมวลชนของบุคคลจึงเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการอันเกิดจากพื้นฐานจิตใจของบุคคลนั้นๆ รวมถึงประสบการณ์ที่บุคคลนั้นได้รับจากสถานการณ์ทางสังคม แม้ว่าการใช้สื่อมวลชนนั้นจะไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับความต้องการในทุกๆ ด้านของมนุษย์ แต่ก็เป็นที่น่าสนใจว่าอาจมีความเกี่ยวข้องกับความต้องการข้อมูลข่าวสาร หรือเพื่อชดเชยบางสิ่งบางอย่างที่ขาดไปหรือหาไม่ได้ในขณะนั้น แนวทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ จึงเน้นที่การอธิบายเชิงเหตุผลต่อเนื่องถึงความต้องการ แรงจูงใจ พฤติกรรม และความพึงพอใจที่ติดตามมาโดยมีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นลูกโซ่ (ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2534)

ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจเป็นทฤษฎีที่มีความเชื่อว่า ผู้รับสารเป็นผู้กำหนดความต้องการของตนเอง และประเภทของสื่อที่เลือกใช้ รวมถึงลักษณะของเนื้อหาสารที่เปิดรับ ทั้งนี้เพื่อนำมาตอบสนองความพึงพอใจของตนให้มากที่สุด โดยเน้นถึงความสำคัญของผู้รับสารว่าเป็นตัวจักรสำคัญที่สามารถตัดสินใจ โดยอาศัยพื้นฐานความต้องการเป็นหลัก (Katz and Others, 1974)

ทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจจากสื่อมวลชน อยู่ภายใต้กรอบทฤษฎีที่เรียกว่า "ทฤษฎีเชิงหน้าที่" (Functional Perspective) ซึ่งเป็นกรวิเคราะห์ในเชิงหน้าที่ของสื่อมวลชนที่ตั้งอยู่บนความเชื่อว่า พฤติกรรมและปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ต่างก็เกี่ยวข้องในเชิงหน้าที่ต่อกัน มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ทั้งแบบลูกโซ่และแบบวงจร ดังนั้นจึงสามารถอธิบายพฤติกรรมมนุษย์ได้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากความต้องการ (Needs) ซึ่งมีที่มาต่างกันในแต่ละคน และพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนก็เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการที่เกิดจากพื้นฐานทางจิตใจของบุคคลนั้นๆ

การศึกษาในแนวทางการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจของบุคคลจากสื่อมวลชนนี้ เป็นการมองมนุษย์ในแง่จิตวิทยาสังคม โดยเน้นค่านิยม ความเชื่อ ทัศนคติ และความคิดเห็นส่วน

บุคคล โดยชี้ให้เห็นถึงความต้องการต่างๆ ของผู้รับสารที่มีผลก่อให้เกิดพฤติกรรมทางการสื่อสารขึ้น (ปีทมาวดี หล่อวิจิตร, 2539) โดยทฤษฎีนี้อธิบายว่า นอกจากความต้องการขั้นพื้นฐาน 5 ประการตามที่ Maslow ได้กล่าวไว้ คือ ความต้องการทางร่างกาย ความปลอดภัย ความรัก ความนับถือ และความต้องการความสำเร็จในชีวิตแล้ว มนุษย์ยังมีความต้องการที่จะมีความรู้ และความเข้าใจ เพื่อแสวงหาความสม่ำเสมอของกฎเกณฑ์ต่างๆ ทางสังคม และเพื่อเข้าใจสภาวะแวดล้อม ซึ่งความต้องการรู้นี้จึงเป็นแรงผลักดันสำคัญที่มนุษย์เรียนรู้มาจากการอยู่ร่วมกันในสังคม การศึกษาแนวนี้จึงเป็นการยอมรับว่ามนุษย์ตั้งใจแสวงหาข่าวสารต่างๆ จากสื่อมวลชนเอง ไม่ใช่ถูกยัดเยียดดังที่เคยคิดกัน (เสรี วงษ์มณฑา, 2523) แต่เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากความคาดหวัง รวมไปถึงแรงจูงใจและสภาวะของผู้รับสารซึ่งอาจจะแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล อันอาจส่งผลให้บุคคลเหล่านั้นมีพฤติกรรมในการเปิดรับสารที่แตกต่างกันออกไปด้วย

ในการศึกษาตามแนวทฤษฎีนี้ ได้มีข้อตกลงเบื้องต้นดังนี้ (Katz and Others, 1974)

1. มนุษย์ตั้งใจแสวงหาข่าวสาร ไม่ได้ถูกยัดเยียดให้อ่าน ดู หรือฟัง และมนุษย์มีทางเลือกที่จะหลบหลีกข่าวสารได้ถ้าต้องการ
2. การใช้การสื่อสารของมนุษย์มีจุดมุ่งหมาย
3. สื่อมวลชนต้องแข่งขันกับสิ่งเร้าอื่นๆ อีกหลายอย่าง ที่อาจจะตอบสนองความต้องการรู้ของมนุษย์ได้
4. มนุษย์เป็นผู้กำหนดความต้องการของตนเองจากความสนใจ หรือแรงจูงใจที่เกิดขึ้น
5. มนุษย์ทุกคนมีความเป็นปัจเจกบุคคลที่ต้องการความเป็นส่วนตัว

ต่อมา Katz ได้สำรวจ และพยายามสร้างเครื่องมือเพื่อใช้วัดความต้องการทางด้านจิตใจและสังคมของผู้รับสาร และได้สร้างออกมาเป็นข้อความแสดงความต้องการของผู้ใช้สื่อ 35 ข้อความ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความต้องการของบุคคลที่จะใช้สื่อเพื่อสนองความพึงพอใจของตน โดย Katz ได้นำเอาข้อความทั้ง 35 ข้อความนี้มาแยกเป็นกลุ่มตามลักษณะของความต้องการ ซึ่งได้แก่

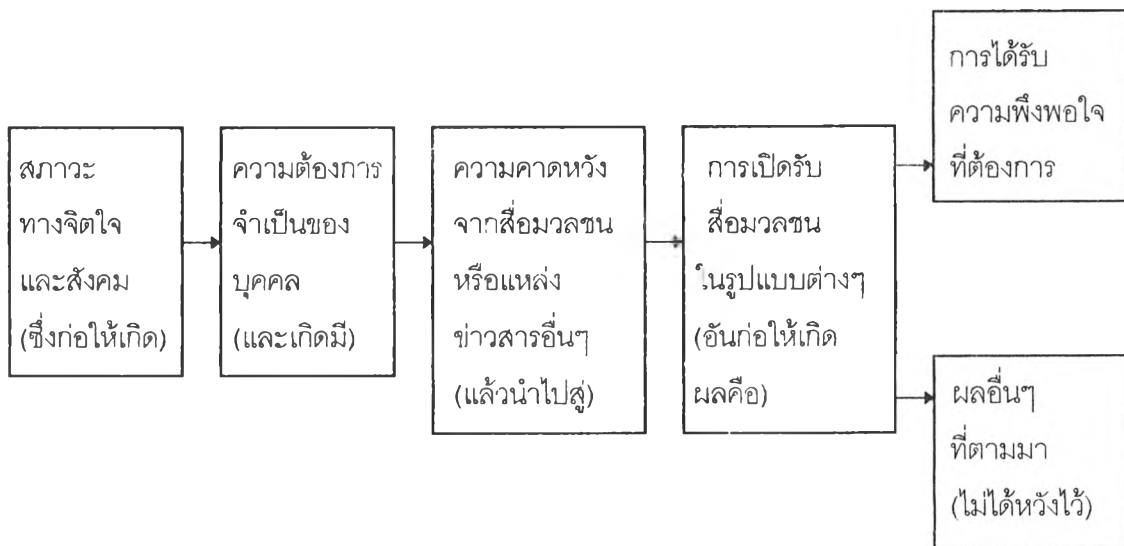
1. Cognitive Need เป็นความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชน เพื่อจะได้ข่าวสาร ความรู้ ความเข้าใจในตัวบุคคล เหตุการณ์ หรือสิ่งต่างๆ
2. Affective Need เป็นความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชน เพื่อจะได้รับ ความพึงพอใจ หรือประสบการณ์ทางด้านอารมณ์ รวมถึงในเรื่องของความสวยงาม หรือศิลปะต่างๆ
3. Integrative Need เป็นความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชน เพื่อจะได้รับ ความเชื่อถือ ความมั่นใจ ความมั่นคง และสถานะภาพอันเป็นที่ยอมรับ

4. Escape Need เป็นความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชน เพื่อหลีกเลี่ยงจากสภาพความเป็นจริงชั่วขณะ

งานวิจัยของ Katz ขึ้นนี้ถือเป็นแม่แบบของงานวิจัยการใช้สื่อ และความพอใจของผู้รับสารในเวลาต่อมา ซึ่ง Katz และคณะได้สรุปแบบแผน (Pattern) ของการศึกษาตามแนวทฤษฎีนี้ไว้ดังนี้

"การศึกษากการใช้สื่อและการได้รับความพึงพอใจคือ การศึกษาเกี่ยวกับ (1) สภาวะของสังคมและจิตใจที่มีต่อ (2) ความต้องการของบุคคล ซึ่งนำไปสู่ (3) การคาดคะเนเกี่ยวกับ (4) สื่อและแหล่งที่มาของสาร การคาดคะเนนี้นำไปสู่ (5) ความแตกต่างกันในการใช้สื่อ และพฤติกรรมอื่นๆ ของแต่ละบุคคล ยังผลให้เกิด (6) ความพอใจที่ได้รับจากสื่อ และ (7) ผลอื่นๆ ที่บางครั้งอาจมิได้คาดหมายมาก่อน"

แบบจำลองที่ Katz และคณะได้สร้างขึ้นนี้ สามารถอธิบายได้ว่า สภาวะของสังคมและจิตใจของผู้รับสารที่แตกต่างกัน ทำให้มีความต้องการแตกต่างกันออกไป ซึ่งทำให้ผู้รับสารแต่ละคนคาดคะเนว่าสื่อแต่ละประเภทจะสนองความพอใจได้ต่างกันออกไปด้วย ดังนั้นลักษณะการใช้สื่อของบุคคลที่มีความต้องการไม่เหมือนกันจึงแตกต่างกัน ทำให้ความพอใจที่ได้รับจากสื่อก็แตกต่างกันด้วย โดยแบบจำลองนี้มีฐานคติที่สำคัญคือ ผู้รับสารมีความกระตือรือร้นไม่มากนักในความพยายามแสวงหาตัวเนื้อหาที่จะสร้างความพึงพอใจให้ได้มากที่สุด ความมากน้อยของการรับรู้ในความพึงพอใจขึ้นอยู่กับความจำเป็นและความสนใจของแต่ละบุคคล ถ้าบุคคลแต่ละคนรับรู้ถึงตัวเนื้อหาที่สามารถตอบสนองต่อความจำเป็นของตนมากเท่าไร โอกาสที่บุคคลนั้นจะเลือกใช้สื่อนั้นๆ ก็จะเพิ่มขึ้น (Windahl and Signitzer, 1993) ซึ่งจากแนวคิดดังกล่าวสามารถแสดงออกมาเป็นแบบจำลองได้ดังนี้ (ยุบล เบญจรงค์กิจ, 2534)

ภาพที่ 1 แบบจำลองของการใช้สื่อเพื่อสนองความพึงพอใจ

คำอธิบายเกี่ยวกับแบบจำลองนี้ อาจจะถูกเป็นตัวอย่างให้เห็นได้ในกรณีปัจเจกบุคคลหนึ่งซึ่งมีความจำเป็นตามสภาวะทางจิตใจและสังคม เช่น ต้องการเป็นคนรอบรู้ ทันสมัย เพื่อเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น และมีความคาดหวังจากสื่อว่าการบริโภคข่าวสารจากสื่อมวลชนจะช่วยสนองความต้องการได้จึงมีการเลือกใช้สื่อมวลชน โดยเลือกดูรายการข่าวจากโทรทัศน์ ฟังข่าวจากวิทยุ หรืออ่านข่าวจากหนังสือพิมพ์ที่จะช่วยให้ได้รับความพึงพอใจตามที่ต้องการได้ คือ เป็นคนที่รอบรู้ทันสมัย ขณะเดียวกันผลจากการบริโภคข่าวสารจากสื่อมวลชนทุกๆ วัน ก็อาจจะมีผลอื่นๆ ตามมานอกเหนือจากการเป็นผู้รอบรู้ทันสมัย เช่น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติ ลักษณะนิสัย และพฤติกรรมบางอย่างได้เช่นกัน (พีระ จิรโสภณ, 2535)

จากแนวคิดการเข้าประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อข้างต้น ต่อมาได้มีการพัฒนามาเป็นแนวคิด "การเลือกเปิดรับสื่อมวลชน" (Selective Exposure) ซึ่งมีแนวคิดพื้นฐานว่า จากการที่ผู้รับสารแต่ละคนมีความต้องการจำเป็นตามสภาวะทางจิตใจและสังคมที่ต่างกัน ทำให้ผู้รับสารมีกระบวนการเลือกสรร (Selective Process) ในการเปิดรับสารข่าวสารที่แตกต่างกันไปตามประสบการณ์ ความต้องการ ความเชื่อ ทัศนคติ ความรู้สึกนึกคิด ฯลฯ ของแต่ละบุคคล ซึ่งกระบวนการเลือกสรรนี้ก็เปรียบเสมือนเครื่องกรอง (Filter) ข่าวสารในการรับรู้ของมนุษย์เรา กระบวนการดังกล่าวนี้ประกอบด้วย (พีระ จิรโสภณ, 2535)

1. การเลือกเปิดรับ หรือเลือกสนใจ (Selective Exposure or Selective Attention)

หมายถึง การที่ผู้รับสารจะเลือกสนใจหรือเปิดรับข่าวสารจากแหล่งใดแหล่งหนึ่ง บุคคลมักจะแสวงหาข่าวสารเพื่อสนับสนุนทัศนคติเดิมที่มีอยู่ และหลีกเลี่ยงข่าวสารที่ขัดกับความรูสึกของตัวเอง ทั้งนี้เพราะการได้รับข่าวสารที่ไม่ลงรอยกับความเข้าใจหรือทัศนคติเดิมของตนนั้น จะก่อให้เกิดความไม่สมดุลทางจิตใจหรือความไม่สบายใจ ซึ่งเรียกว่าความไม่สอดคล้องกันทางด้านความเข้าใจ

2. การเลือกรับรู้ หรือตีความ (Selective Perception or Selective interpretation)

เมื่อบุคคลได้รับข่าวสารที่สนใจแล้ว จะตีความหมายตามความเข้าใจ ทัศนคติ ความเชื่อ ประสบการณ์ ความต้องการ ความคาดหวัง แรงจูงใจตามสภาวะร่างกาย สภาวะทางอารมณ์และจิตใจของตนในขณะนั้น

3. การเลือกจดจำ (Selective Retention)

บุคคลจะเลือกจดจำข่าวสารในส่วนที่ตรงกับความสนใจ ความต้องการ และทัศนคติของตนเอง และมักจะลืมในส่วนที่ตนไม่สนใจ หรือไม่เห็นด้วยได้ง่ายกว่า

ต่อมาก็ได้มีแนวคิดที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้สื่อของผู้รับสารขึ้นมาอีกแนวคิด นั่นคือ "การแสวงหาข่าวสารจากสื่อมวลชน" (Information Seeking) ซึ่งมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนเช่นกัน โดยแนวความคิดเกี่ยวกับการแสวงหาข่าวสารจากสื่อมวลชนนั้นได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคลต่างๆ ที่มีผลต่อการเลือกบริโภค หรือเลือกแสวงหาข่าวสารจากสื่อมวลชนอีกแนวทางหนึ่ง โดยเน้นในเรื่องพฤติกรรมกรเลือกเปิดรับข่าวสารว่า มีปัจจัยอะไรบ้างที่เป็นตัวกำหนดให้บุคคลเลือกเปิดรับ หรือหลีกเลี่ยงข่าวสารบางอย่าง (Atkin, 1973)

นอกจากนี้ Atkin ยังชี้ให้เห็นว่า การแสวงหาข่าวสาร หรือความต้องการสื่อมวลชนของปัจเจกบุคคลนั้น คือ ต้องการได้รับข่าวสาร (Information) และความบันเทิง (Entertainment) โดยความต้องการข่าวสารนั้นเกิดจากความไม่รู้ หรือไม่แน่ใจ (Uncertainty) ของปัจเจกบุคคล ซึ่งอาจจะสืบเนื่องมาจาก

1. การมองเห็นความไม่สอดคล้องต้องการระหว่างระดับความรู้ของปัจเจกบุคคลขณะนั้น กับระดับความต้องการที่อยากจะรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมภายนอก (Extrinsic Uncertainty) ยิ่งเป็นเรื่องสำคัญก็ยิ่งมีความอยากรู้สูง

2. การมองเห็นความไม่สอดคล้องต้องการระหว่างความรู้ที่มีอยู่ของปัจเจกบุคคลขณะนั้น กับ ความรู้ตามเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งกำหนดโดยระดับความสนใจส่วนบุคคลของปัจเจกบุคคลต่อสิ่งหนึ่ง สิ่งใด (Intrinsic Uncertainty)

ซึ่งเราสามารถแบ่งประเภทของสารที่ให้ความพึงพอใจแก่บุคคลออกได้เป็น 2 ประเภท คือ (Atkin, 1973)

1. สารที่ให้ความพึงพอใจทันทีในเชิงการบริโภค (Consumatory) หมายถึง สารที่ช่วยลด ความไม่รู้หรือความไม่แน่ใจของบุคคลเกี่ยวกับความสนใจส่วนตัว และสารที่ให้ความบันเทิงสนุกสนาน
2. สารที่ใช้ประโยชน์ในการเป็นเครื่องมือช่วยตัดสินใจ (Instrumental) ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ความคิดและการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นสารที่ช่วยลดความไม่รู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมภายนอก

ข่าวสารที่จะช่วยลดความไม่รู้ หรือความไม่แน่ใจที่เกี่ยวข้องกับความสนใจภายในส่วนบุคคล ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Intrinsic Uncertainty) และที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิงสนุกสนานส่วนตัว (Intrinsic Desire) นั้น ถือเป็น "ข่าวสารที่ให้ความพึงพอใจทันทีในเชิงการบริโภค" (Immediate Consumatory Gratifications) ส่วนข่าวสารที่ใช้ช่วยลดความไม่รู้ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมภายนอก (Extrinsic Uncertainty) เรียกว่าเป็น "ข่าวสารที่ใช้ประโยชน์ในการเป็นเครื่องมือช่วยในการตัดสินใจ ช่วยเพิ่มพูนความคิด และแก้ปัญหาค้างๆ ในชีวิตประจำวันบางอย่าง" (Instrumental Utilities) เช่น ในการทำงาน หรือในการศึกษา ซึ่งข่าวสารบางอย่างอาจจะให้ประโยชน์ทั้งในเรื่องของการนำไปใช้ และในเรื่องของการให้ความบันเทิงก็ได้

โดยปกติแล้วคนเราจะใช้สื่อมวลชนในการแสวงหาข้อมูลข่าวสาร เพื่อเสริมสร้างความรู้ เสริม สร้างทัศนคติของภาพที่มีต่อสิ่งต่างๆ รอบตัว แสวงหาหนทางในการปฏิบัติต่อสภาวะแวดล้อมในสังคม ตลอดจนปกป้องความรู้ ความคิดเห็น และเพื่ออธิบายพฤติกรรมบางอย่างของตนเอง ซึ่งความต้องการ ทั้งหมดนี้อาจจะเรียกรวมๆ ได้ว่าเป็น Need for Orientation ซึ่งเป็นหัวใจในการกำหนดความสนใจ ข่าวสารต่างๆ ของประชาชน โดยตัวแปรนี้จะถูกกำหนดโดยความสำคัญและความไม่แน่ใจ กล่าวคือ ถ้าคนเราเห็นว่าเรื่องใดสำคัญสำหรับตนเอง และเขาไม่มีความไม่แน่ใจในเรื่องนั้นมากเท่าไร ความสนใจ ในข่าวสารนั้นก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น (Atkin, 1973) ซึ่งแนวคิดของ Atkin นี้ก็ตรงกับงานวิจัยของ Peled และ Katz (1974 อ้างถึงใน ดารณี ถนนม, 2533) ซึ่งศึกษาการใช้สื่อมวลชนในระหว่าง สงครามอิสราเอลในปี ค.ศ. 1973 พบว่าในช่วงของเหตุวิกฤตเช่นนั้นประชาชนจะมีการสื่อสารทางการ เมืองกันมากเพื่อแสวงหาข้อมูลและความเข้าใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้น เพื่อปลดปล่อยความตระหนกตกใจและ

ช่วยระบายความเศร้าที่มีอยู่ ซึ่งอาจสรุปได้ว่าสื่อมวลชนจะถูกใช้มากในช่วงที่มีเหตุการณ์ความไม่แน่นอนทางการเมือง ซึ่งในกรณีนี้อาจจะเปรียบเทียบให้เห็นได้กับกรณีของประเทศไทยในช่วงเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ประชาชนเกิดความต้องการข่าวสารการเมืองมากที่สุด และเมื่อสื่อมวลชนของรัฐเสนอข่าวสารที่บิดเบือนและไม่ตรงกับความเป็นจริง ประชาชนก็พยายามที่จะแสวงหาข่าวสารจากสื่อมวลชนอื่น เช่น สื่อมวลชนจากต่างประเทศที่เขาคาดว่าจะเสนอข่าวได้ถูกต้องตามความเป็นจริง และสามารถตอบสนองความต้องการอยากรู้และทำให้เขาได้รับความพึงพอใจมากที่สุด ดังนั้นสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นจึงเป็นสภาวะทางสังคมอีกประการหนึ่งที่ผลักดันให้ประชาชนเกิดพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนตามแนวคิดของทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ

McComb และ Becker (1979) ได้กล่าวไว้ในเรื่องการใช้สื่อเพื่อสนองความพอใจและความต้องการว่า บุคคลใช้สื่อเพื่อสนองความต้องการของตนเองในเรื่องต่างๆ ดังนี้

1. เพื่อต้องการรู้เหตุการณ์ (Surveillance) โดยการติดตามและสังเกตการณ์ความเคลื่อนไหวต่างๆ จากสื่อมวลชน เพื่อให้รู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ ให้ทันสมัย และรู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ควรระวัง
2. เพื่อช่วยในการตัดสินใจ (Decision) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน โดยการเปิดรับสื่อมวลชนจะทำให้บุคคลสามารถกำหนดความเห็นของตนเองต่อสภาวะ หรือเหตุการณ์รอบๆ ตัวได้
3. เพื่อต้องการข้อมูลในการพูดคุย หรือสนทนา (Discussion) การเปิดรับสื่อมวลชนทำให้บุคคลมีข้อมูลที่จะนำไปใช้พูดคุย หรือสนทนากับผู้อื่น
4. เพื่อต้องการมีส่วนร่วม (Participating) ในเหตุการณ์ และความเป็นไปต่างๆ ที่เกิดขึ้น
5. เพื่อเสริมความเห็น หรือสนับสนุนการตัดสินใจที่ได้ทำไปแล้ว (Reinforcement)
6. เพื่อความบันเทิง (Entertainment) เพื่อความเพลิดเพลิน รวมทั้งผ่อนคลายอารมณ์

ส่วน Blumler (1985) ได้จำแนกความพึงพอใจของผู้รับสารจากการเปิดรับสารออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. ความเพลิดเพลิน (Diversion) ซึ่งจะออกมาในรูปแบบของการใช้สื่อเพื่อหลบหนีปัญหาเพื่อหลีกเลี่ยงงานประจำ และเพื่อผ่อนคลายอารมณ์
2. มนุษย์สัมพันธ์ (Personal Relation) เช่น การใช้สื่อเพื่อให้มีเรื่องราวไปพูดคุยกับผู้อื่น หรือเพื่อให้มีโอกาสน้อยร่วมกับครอบครัว
3. เอกลักษณ์ของปัจเจกบุคคล (Personal Identity) ได้แก่ การอ้างอิงบุคคล การค้นหาความจริง และเพื่อให้ได้ข้อมูลมาเป็นแรงเสริมย้ำความเชื่อของตน

4. รู้เหตุการณ์ (Surveillance)

ซึ่งจากแนวคิดที่นักวิชาการได้เสนอไว้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนของปัจเจกบุคคลนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้ (ทวิศักดิ์ จันทร์ลอย, 2537)

1. เพื่อแสวงหาข้อมูลข่าวสาร

เราได้รับข่าวสารจำนวนมากมาจากสื่อมวลชน และได้ใช้ข่าวสารข้อมูลเหล่านั้นในการดำเนินชีวิต เราอาจค้นหาข่าวสารบางอย่างเพื่อสนองความต้องการของตนเอง ในขณะที่เดียวกันบางครั้งข่าวสารบางอย่างก็ได้มาโดยไม่ได้ตั้งใจ แต่ประโยชน์ที่ได้รับจากข่าวสารเหล่านั้นก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เราได้ใช้ข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชนเพื่อประโยชน์ต่างๆ ดังนี้

- ชี้นำพฤติกรรม เราสามารถใช้ข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชนมาช่วยชี้แนะ และช่วยเราตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้
- ชี้นำความเข้าใจ สื่อมวลชนมีส่วนทำให้เราสามารถเข้าใจโลกรอบตัวเราได้มากขึ้นจากการผสมผสานของข้อมูลอย่างละนิดอย่างละหน่อยที่ได้รับจากสื่อมวลชนรอบๆ ตัว และเชื่อกันว่าหากเราสามารถเข้าใจโลกได้อย่างมีเหตุผลแล้ว เราก็จะสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

2. เพื่อพัฒนาทางด้านความคิดของตนเอง

นอกจากสื่อมวลชนทำให้เราเข้าใจโลกแล้ว สื่อมวลชนยังทำให้เราเข้าใจตัวเองอีกด้วย ข่าวสารจากสื่อมวลชนประกอบกับการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลอื่นๆ ที่มีต่อตัวเรา เป็นวัตถุดิบที่นำมาพัฒนาความคิดของตนเองว่า เราคือใคร ซึ่งหน้าที่ของสื่อมวลชนที่จะช่วยพัฒนาความคิดของตัวเรามี 3 ทางคือ

- การค้นหาความจริง เป็นการค้นหาความจริงในตัวเองผ่านสื่อมวลชน เป็นการพัฒนาเกี่ยวกับตัวเองและชีวิตความเป็นอยู่ เราจะดูและอ่านเรื่องเกี่ยวกับบุคคลที่คล้ายตัวเราเอง ว่าในสถานการณ์หนึ่งๆ เขาปฏิบัติตัวอย่างไร และถูกปฏิบัติต่อจากผู้อื่นอย่างไร ทำให้เราเกิดความคิดถึงความสัมพันธ์ที่ตัวเองมีต่อบุคคลอื่น ว่ามันควรมีลักษณะอย่างไร

- ช่วยเปรียบเทียบความแตกต่าง สื่อมวลชนมีหน้าที่โดยตรงในการช่วยพัฒนาด้านเสริมความคิด และความเชื่อมั่นให้กับบุคคลอีกด้วย

- ให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาชีพ โดยการให้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์สำหรับงานอาชีพต่างๆ เช่น ชวนมาใช้ประโยชน์จากรายงานพยากรณ์อากาศ หรือบ่อยครั้งที่อาจารย์ตัดบทความที่พบในหนังสือพิมพ์ นิตยสารต่างๆ หรือจดจำสิ่งที่ได้จากรายการโทรทัศน์ มาใช้ประกอบในชั้นเรียน

3. เพื่อช่วยให้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

สื่อมวลชนเป็นตัวทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยเนื้อหาที่สื่อมวลชนนำเสนอจะถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นหัวข้อในการสนทนาได้เป็นอย่างดี แต่ส่วนใหญ่เรามักจะได้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวมาอย่างไม่รู้ตัว เนื่องจากเรามักใช้สื่อมวลชนเป็นประจำตามปกติ มีงานวิจัยที่พบว่าเมื่อบุคคลพูดคุยกันถึงเรื่องการบริหารการเมืองนั้น พวกเขาได้ไม่เคยค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเลย แต่เขาได้รับข่าวสารเหล่านั้นในระหว่างที่ใช้สื่อมวลชนตามปกติ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสื่อมวลชนและข้อมูลข่าวสารต่างๆ ทำหน้าที่เปรียบเสมือนน้ำมันหล่อลื่นเพื่อการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ง่ายขึ้น

4. เพื่อทดแทนการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

สื่อมวลชนทำหน้าที่เสมือนเพื่อน หรือที่นักวิชาการเรียกว่าปฏิสัมพันธ์เทียม โดยสื่อมวลชนได้สนองตอบความต้องการ และเป็นเพื่อนแก่บุคคลในรูปแบบต่างๆ เช่น การโทรศัพท์เข้าไปคุยกับตี่เจ และเขียนจดหมายไปยังบรรณาธิการของหนังสือหรือนิตยสาร เป็นต้น

5. เพื่อผ่อนคลายอารมณ์

หน้าที่ของสื่อมวลชนอีกประการหนึ่งให้เห็นได้ชัดก็คือ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อความเพลิดเพลิน เพื่อความสนุกสนาน และปลดปล่อยหรือบรรเทาจากความเบื่อหน่าย ซึ่งความพึงพอใจที่ได้รับจากสื่อ นั้น ก็มาจากทั้งตัวเนื้อหาของสื่อ และตัวสื่อเอง ซึ่งสื่อมวลชนก็สามารถให้ได้ทั้งการเพลิดเพลิน และทำให้ลืมปัญหา หรือความกังวลใจไปได้ชั่วขณะหนึ่ง

6. เพื่อเป็นกิจวัตร หรือแบบแผนในชีวิต

มีหลักฐานมากมายสนับสนุนว่า ความต้องการของมนุษย์ได้ผันแปรไปตามสังคมที่ผู้นั้นอาศัยอยู่ ซึ่งเป็นการสร้างระเบียบแบบแผนหรือกิจวัตรให้แก่ชีวิตประจำวันของตัวเอง ซึ่งกิจวัตรประจำวันในการใช้สื่อมวลชนนี้ได้สร้างความรู้สึกปลอดภัยให้กับผู้ใช้ด้วย เช่น ต้องฟังข่าววิทยุเวลา 7 โมงเช้า ดูข่าวโทรทัศน์ตอน 1 หูม อ่านหนังสือก่อนเข้านอนตอน 5 หูม ซึ่งหากวันใดเราขาดกิจวัตรดังกล่าว เราก็จะรู้สึกร้อใจ กังวลใจ และไม่มั่นคงขึ้นมาได้

7. เพื่อตั้งตัวเองออกจากสังคม

มนุษย์ใช้สื่อมวลชนเพื่อหลีกเลี่ยงจากภาระกิจในชีวิตประจำวัน ทั้งในแง่ของการพักผ่อนหย่อนใจ และเพื่อหลบหนีสังคม โดยใช้สื่อมวลชนเป็นตัวกีดขวางตัวเองกับผู้อื่น เช่น เมื่อเราอยู่ในรถโดยสารและไม่ต้องการให้คนอื่นเข้ามารบกวน เราก็อาจจะอ่านหนังสือ ฟังวิทยุ เพื่อฟังเพลงและอ่านหนังสือตามลำพัง ซึ่งจะช่วยให้เราพ้นจากการถูกรบกวนได้

โดยสรุปแล้ว ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชน รวมไปถึงแนวคิดเกี่ยวกับการเลือกเปิดรับสารจากสื่อมวลชน และแนวคิดการแสวงหาข่าวสารจากสื่อมวลชนนี้ เป็นแนวคิดที่มีความเชื่อว่าผู้รับสารจะเป็นผู้กำหนดว่าตนต้องการอะไร จากสื่ออะไร และสารอะไรจึงจะสามารถสนองความพึงพอใจได้ ก็เกิดการแสวงหา เลือกใช้สื่อ และเลือกเปิดรับสารที่คาดว่าจะสามารถสนองความต้องการและความพอใจของเขาได้ ซึ่งก็จะแตกต่างกันไปในแต่ละคน (ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2528) ดังนั้นแนวคิดทั้งหมดข้างต้นนี้จึงเป็นแนวคิดที่เหมาะสมที่จะนำไปใช้ศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการเมืองและพฤติกรรมการสื่อสารทางการเมืองของผู้รับสาร เพื่อให้เข้าใจว่าพฤติกรรมและความคาดหวังของนิสิตนักศึกษาต่อการเปิดรับข่าวสารการเมืองจากสื่อมวลชนเป็นอย่างไร และข่าวสารการเมืองเหล่านั้นสามารถตอบสนองความต้องการและก่อให้เกิดความพึงพอใจได้มากเพียงใด

อย่างไรก็ตาม ในความหมายของคำว่า "ประโยชน์" กับ "ความพึงพอใจ" นั้น Rosengren (1974) ได้กล่าวไว้ว่า ทั้ง 2 คำมีความสัมพันธ์กันอยู่ในแง่ที่ว่า ประโยชน์สามารถนำไปสู่ความพึงพอใจ และความพึงพอใจก็อาจจะได้รับจากประโยชน์เช่นกัน นอกจากนี้ Windahl (อ้างถึงใน วชิรียา อานามวัฒน์, 2533) ก็ได้กล่าวถึงคำว่า "การใช้ประโยชน์" ถ้าอาจจะมีความหมายแง่เดียวกับคำว่า "การเปิดรับสาร" และสามารถพิจารณาได้ในแง่ของปริมาณของเนื้อหาที่ถูกใช้ ประเภทของเนื้อหาที่ใช้ ความสัมพันธ์ต่อสื่อที่ใช้ และวิธีการใช้สื่อนั้นๆ

สำหรับงานวิจัยที่ศึกษาในแนวทางของทฤษฎีการใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจจากสื่อมวลชน โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการเปิดรับชมโทรทัศน์ และการได้รับความพึงพอใจจากการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์นั้น นักวิจัยชาวไทยและต่างประเทศต่างก็ได้มีความเห็นที่ตรงกันในหลายประเด็น โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับเหตุผล ความคาดหวัง การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจที่ได้รับจากการเปิดรับชมโทรทัศน์ Belson (1959) ได้วิจัยเรื่อง Effects of Television on the Interests and the Initiative of Adults Viewers in Greater London เพื่อศึกษาว่าโทรทัศน์สามารถดึงดูดความสนใจและช่วยสร้างความคิดสร้างสรรค์ให้ผู้ชมได้หรือไม่ พบว่าโทรทัศน์เป็นสื่อที่สามารถดึงดูดใจผู้ชม และสร้างความคิดริเริ่มในตัวผู้ชมให้สูงขึ้นได้ ดังนั้นผู้ชมส่วนใหญ่จึงมีความพึงพอใจกับสื่อโทรทัศน์ค่อนข้างมาก ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวก็สอดคล้องกับผลการวิจัยของนักวิจัยชาวไทย คือ เพียนฉาย กิระนันท์ (2525) ซึ่งพบว่าวิถีชีวิตของคนกรุงเทพมหานครในส่วนที่เกี่ยวกับการเปิดรับสื่อมวลชนนั้น ไม่ว่าจะต้องการทราบหรือรับรายการประเภทใดก็ตามก็จะเลือกใช้สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อแรก และมากที่สุด และงานวิจัยของ ศุภวรรณ สัจจพงษ์ (2534) ซึ่งพบว่า หากในกรณีที่มีสื่อต่างๆ มีการเสนอข่าวไม่ตรงกัน หรือสามารถเลือกเปิดรับได้เพียงสื่อเดียว ประชาชนก็จะเลือกเปิดรับจาก

โทรทัศน์มากที่สุด ซึ่งคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2535) ได้สรุปสาเหตุที่ประชาชนนิยมดูข่าวทางโทรทัศน์ไว้ดังนี้

- โทรทัศน์สามารถเสนอข่าวได้ทันต่อเหตุการณ์
- โทรทัศน์มีการเสนอข่าวอย่างเป็นธรรมชาติ
- โทรทัศน์มีการเสนอข่าวหลากหลายรูปแบบ
- การนำเสนอข่าวทางโทรทัศน์มีลีลาที่น่าติดตาม
- ข่าวโทรทัศน์น่าสนใจ เสนอได้ละเอียด และเข้าใจง่าย
- ข่าวโทรทัศน์มีการวิเคราะห์ข่าวสำคัญได้ดี
- โทรทัศน์มีการเสนอข่าวอย่างต่อเนื่อง
- โทรทัศน์มีการเสนอข่าวในแง่มุมที่แตกต่าง
- โทรทัศน์มีการนำเสนอข่าวในเวลาที่เหมาะสม
- การนำเสนอข่าวของโทรทัศน์มีความน่าเชื่อถือ
- โทรทัศน์เสนอข่าวโดยปราศจากการบิดเบือน
- โทรทัศน์สามารถนำเสนอข่าวได้ในหลายด้าน หลากมุมมอง

สำหรับเหตุผล และการใช้โทรทัศน์เพื่อประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ชมนั้น จากการวิจัยของ Palmgreen และ Rayburn (1979) พบว่า ผู้รับสารคาดหวังจากการดูโทรทัศน์ว่ารายการโทรทัศน์จะช่วยผ่อนคลายความเครียด ก่อให้เกิดการเรียนรู้สิ่งต่างๆ สามารถใช้ประโยชน์ในการใช้สื่อสารสัมพันธ์ ช่วยให้ลืมปัญหาต่างๆ ช่วยฆ่าเวลา ช่วยแก้เหงา และก่อให้เกิดความบันเทิงได้ ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวก็สอดคล้องกับผลการวิจัยของ Compisie (1980) Rubin (1983) Levy (1983) และ Wenner (1986) ซึ่งได้พบเหตุผล และความพึงพอใจในการชมโทรทัศน์เพิ่มเติมว่า เนื่องจากเป็นนิสัยเพื่อหาคำแนะนำ เพื่อช่วยแก้ปัญหาชีวิต ใช้เป็นแหล่งอ้างอิงที่เป็นบุคคล ช่วยทำให้เข้าใจชีวิตของตนเองและผู้อื่น และช่วยในการสะท้อนภาพความเป็นจริงทางสังคม นอกจากนี้ Rubin (1981) ยังพบอีกด้วยว่า พฤติกรรมการดูโทรทัศน์มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับความตั้งใจและความคาดหวังที่จะได้รับประโยชน์ต่างๆ จากการชมโทรทัศน์ เช่น ผู้ที่มีความตั้งใจจะดูข่าวสารการเมืองก็จะเลือกดูรายการที่เสนอเนื้อหาสาระมากกว่ากลุ่มอื่น และเขายังพบอีกว่ากลุ่มผู้ชมที่ดูโทรทัศน์เพราะต้องการข่าวสารจะมีความบ่อยครั้งในการชมมากกว่ากลุ่มที่ชมเพื่อความบันเทิงหรือเพื่อฆ่าเวลา และในการชมจะเน้นที่เนื้อหาของรายการมากเป็นพิเศษ (Rubin, 1983) โดยกลุ่มผู้ที่ชมโทรทัศน์เพื่อใช้ประโยชน์ และการต้องการการตอบสนองเรื่องการเรียนรู้และการได้ข่าวสารความรู้อีกขึ้น จะเป็นกลุ่มผู้ชมที่เป็นนักศึกษาและผู้ใหญ่เป็นส่วนใหญ่ (Lee and Brownie อ้างถึงใน วัชรวิยา อานามวัฒน์, 2529)

นอกจากนี้ผลการวิจัยของนักวิจัยต่างประเทศในประเด็นเกี่ยวกับ เหตุผล ความคาดหวัง การ ใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจจากการเปิดรับชมโทรทัศน์ข้างต้นนั้น ก็สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ไทย คือ ทศนีย์ ยาสมาน (2519) ชิบ จิตนิยม (2534) และ พัชรินทร์ เศวตสุทธิพันธ์ (2537) ซึ่ง พบความคาดหวังจากการเปิดรับชมโทรทัศน์ในเรื่องของ ความคาดหวังที่จะได้รับการสนับสนุนทาง ความคิด เสริมความเชื่อ ความคาดหวังที่จะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการแนะนำพฤติกรรม และการ ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานและชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ผลการวิจัยของ ชิบ จิตนิยม ยังพบ อีกด้วยว่าความคาดหวังของผู้ชมมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจที่ได้รับจากการเปิดรับชม ซึ่งก็ตรงกับ ผลการวิจัยของ Wenner (1986) ซึ่งพบว่า ความพึงพอใจที่ได้รับจากการชมโทรทัศน์มีความสัมพันธ์ กับความคาดหวังในเรื่องเดียวกันกับความพึงพอใจในด้านต่างๆ

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากข่าวโทรทัศน์นั้น ก็ได้มีผู้ ศึกษาไว้หลายเรื่อง ซึ่งมีผลการวิจัยในทางที่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับเหตุผลในการ เลือกเปิดรับรายการข่าวจากสื่อโทรทัศน์ และการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่ได้รับ Blumler และ McQuail (1969 อ้างถึงใน พีระ จีระโสภณ, 2527) ได้ใช้ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอ ใจจากสื่อในการวิจัยของเขา เกี่ยวกับการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งในอังกฤษเมื่อปี ค.ศ. 1964 ว่า ทำไมผู้คนจึงดูรายการโทรทัศน์เกี่ยวกับการหาเสียงทางการเมือง ซึ่งผลการวิจัยก็พบว่า เนื่องจาก ประชาชนต้องการรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพรรคการเมืองแต่ละพรรคว่ามี การทำอะไรกันไปบ้าง และจะทำ อะไรหากได้เป็นรัฐบาล และเพื่อติดตามข้อปัญหาที่ถกเถียงกันในแต่ละวันเพื่อดูว่าหัวหน้าพรรคแต่ละ คนเป็นอย่างไร เพื่อให้ประกอบการตัดสินใจ

ส่วนในประเด็นของความพึงพอใจในการบริโภคข่าว (News Gratifications) นั้น Wenner (1985) ได้รวบรวมผลงานวิจัยที่เคยมีผู้ทำมาในอดีตสร้างเป็น "แผนที่แสดงความพึงพอใจในการ บริโภคข่าว" (Media News Gratification Map) ซึ่ง Wenner แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1. Orientalional Gratifications

การใช้ข่าวเพื่อประโยชน์ทางด้านข้อมูลเพื่อการอ้างอิง เพื่อเป็นแรงเสริมย้ำในความสัมพันธ์ ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม รูปแบบของความต้องการที่แสดงออกมา ได้แก่ การติดตามข่าว (Surveillance) หรือ การได้มาซึ่งข้อมูลเพื่อช่วยในการตัดสินใจ (Decisional Utility)

2. Social Gratifications

การใช้ข่าวเพื่อเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลเกี่ยวกับสังคมซึ่งรับรู้จากข่าวสาร เข้ากับเครือข่ายส่วนบุคคลของปัจเจกบุคคล เช่น การนำเอาข่าวไปใช้เพื่อสนทนากับผู้อื่น หรือใช้เพื่อการชักจูงใจ

3. Para - Social Gratifications

กระบวนการใช้ประโยชน์จากข่าวเพื่อดำรงเอกลักษณ์ของบุคคล หรือเพื่อการอ้างอิงผ่านตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสื่อ หรือปรากฏในเนื้อหาของสื่อ เช่น การยึดถือ หรือชื่นชมผู้อ่านข่าวเป็นแบบอย่างในทางพฤติกรรม

4. Para - Orientational Gratifications

กระบวนการใช้ข่าวเพื่อประโยชน์ในการลด หรือผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ หรือเพื่อปกป้องตนเอง เช่น เป็นการใช้เวลาให้หมดไปเพื่อความเพลิดเพลิน สนุกสนาน หรือเพื่อหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่ไม่พอใจอย่างอื่น

ความเห็นดังกล่าวข้างต้นของ Wenner ก็สอดคล้องกับ Bush (1954 อ้างถึงใน วิทยดา เกียวกุล, 2538) ที่กล่าวว่า การที่ประชาชนอ่าน หรือฟังข่าวนั้น เพราะมีเหตุผลที่น่าสนใจพอสรุปได้ คือ ข่าวสามารถสนับสนุนบุคคล ทั้งในวงการสนทนาหรือการประชุมสัมมนา รวมทั้งช่วยให้กลายเป็นผู้ทันต่อเหตุการณ์เมื่อต้องติดต่อกับสังคมภายนอก นอกจากนี้บุคคลยังสามารถนำเอาข่าวที่ได้มานั้นไปปรับปรุงพฤติกรรม และสถานการณ์ต่างๆ ที่จำเป็นต้องเข้าควบคุม และบางครั้งประชาชนก็อาจจะเลือกเปิดรับข่าวเพราะเป็นกิจกรรมทางสังคมประการหนึ่งด้วย เนื่องจากเห็นว่าอาจจะให้ประสบการณ์บางอย่างแก่เขาได้ (ยงยุทธ รัชศาสตร์, 2530)

ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากข่าวโทรทัศน์นั้นก็พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับชมข่าวโทรทัศน์มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่ได้รับ นอกจากนี้ ความคาดหวัง พฤติกรรมการเปิดรับสื่อ และความต้องการข่าวสาร ก็มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่ได้รับเช่นกัน ซึ่งงานวิจัยที่พบตรงกันดังนี้ ได้แก่ งานวิจัยของ วันทนีย์ แสนภักดี (2533) นฤมล มังคสิกุล (2534) และ วิทยดา เกียวกุล (2538)

โดยสรุปแล้วในการเปิดรับสารจากสื่อมวลชนของผู้รับสารนั้น ผู้รับสารแต่ละคนย่อมมีพฤติกรรมการเปิดรับสารที่แตกต่างกันตามสภาวะทางสังคมและจิตใจของแต่ละคน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางประชากรศาสตร์ แรงจูงใจ ความคาดหวัง ประสบการณ์ที่ผ่านมา การประเมินประโยชน์

ของข่าวสาร รวมไปถึงสถานการณ์ในขณะนั้น และอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งจากพฤติกรรมการเปิดรับสารที่แตกต่างกันนี้ก็จะส่งผลให้ผู้รับสารมีการใช้ประโยชน์และได้รับความพึงพอใจจากสื่อที่แตกต่างกันไปด้วย

อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ผู้รับสารแต่ละคนจะมีพฤติกรรมการเปิดรับสารที่แตกต่างกันออกไป ซึ่ง Katz (1974) ได้อธิบายว่า สภาพทางสังคมและจิตใจที่แตกต่างกันของผู้รับสารเป็นสาเหตุให้มนุษย์มีความต้องการที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสภาพทางสังคมและจิตใจดังกล่าวนี้ก็ได้แก่ ลักษณะทางประชากรศาสตร์ และแรงจูงใจ รวมไปถึงความต้องการที่แตกต่างกันไปในผู้รับสารแต่ละคน ซึ่งทำให้บุคคลแต่ละคนคาดหวังว่าสื่อแต่ละประเภทสามารถตอบสนองความพึงพอใจได้ต่างกัน ดังนั้นลักษณะการใช้สื่อของบุคคลที่มีความต้องการไม่เหมือนกันนี้ก็จะแตกต่างกันออกไป และความพึงพอใจที่ได้รับจากสื่อก็จะแตกต่างกันออกไปด้วย (ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2528) ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ DeFleur (1966) ได้เสนอพื้นฐานความแตกต่างของผู้รับสารไว้ 4 ประการ

1. บุคคลมีความแตกต่างกันในด้านบุคลิกภาพ และสถานการณ์ทางจิตวิทยา
2. ความแตกต่างดังกล่าวนี้เป็นเพราะบุคคลมีการเรียนรู้ทางสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน
3. บุคคลที่อยู่ในสภาพแวดล้อมต่างกันก็จะได้รับการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่ต่างกันออกไป
4. การเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน ทำให้บุคคลมีทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และบุคลิกภาพที่ต่างกัน

Schramm (1973) ได้แสดงความคิดเห็นในประเด็นเดียวกันนี้ว่า สภาวะทางจิตใจและสังคมอันเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเปิดรับสารของผู้รับสารแต่ละคนนั้น ได้แก่

1. ประสบการณ์ที่จะทำให้ผู้รับสารแสวงหาข่าวสารแตกต่างกัน
2. การประเมินประโยชน์ของข่าวสาร ผู้รับสารจะแสวงหาข่าวสารเพื่อสนองจุดประสงค์ของตนอย่างใดอย่างหนึ่ง
3. ภูมิหลังต่างกัน ทำให้มีความสนใจต่างกัน
4. การศึกษาและสภาพแวดล้อม ทำให้มีความแตกต่างกันในพฤติกรรมการเลือกรับสื่อ
5. ความสามารถในการรับสาร สภาพร่างกายและจิตใจ ทำให้พฤติกรรมการเปิดรับต่างกัน
6. บุคลิกภาพ ทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติ การโน้มน้าวจิตใจ และพฤติกรรม
7. อารมณ์ สภาพอารมณ์ของผู้รับสารจะทำให้ผู้รับสารเข้าใจความหมายของข่าวสาร หรืออาจจะเป็นอุปสรรคต่อความเข้าใจในความหมายของข่าวสารก็ได้

8. ทศนคติ จะเป็นตัวกำหนดท่าทีของการรับและตอบสนองต่อสิ่งเร้า หรือข่าวสารที่ได้พบ

ในเรื่องเกี่ยวกับสภาพทางจิตใจของผู้รับสารที่มีผลต่อการเปิดรับสื่อมวลชนนั้น McCombs และ Becker (1979) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ผู้รับสารจะมีแรงจูงใจที่ทำให้มีการเปิดรับสื่อมวลชน ซึ่งแรงจูงใจเหล่านั้นได้แก่

1. เพื่อติดตามความเคลื่อนไหวและสังเกตการณ์รอบตัว ที่ช่วยให้รู้ว่าอะไรกำลังจะเกิดขึ้น และมีความทันต่อเหตุการณ์และทันสมัย
2. เพื่อใช้ข่าวสารที่ได้มานั้นเป็นเครื่องมือช่วยในการตัดสินใจแต่ละวัน
3. เพื่อใช้ข่าวสารนั้นให้เป็นประโยชน์ในการถกเถียงปัญหา กับผู้อื่น
4. เพื่อสร้างความรู้สึกว่าได้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
5. เพื่อใช้ข่าวสารนั้นมาเสริมความคิด (Reinforcement) ของตนเองให้มั่นคงยิ่งขึ้น หรือเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจที่ได้กระทำลงไปแล้ว
6. เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและความบันเทิง

นอกจากแรงจูงใจข้างต้นแล้ว Merrill และ Lowenstein (1971 อ้างถึงใน วียดา เกียวกุล, 2538) ได้สรุปแรงผลักดันให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเปิดรับสื่อว่าเกิดจากพื้นฐาน 4 ประการต่อไปนี้

1. ความเหงา
2. ความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งต่างๆ
3. ประโยชน์ใช้สอยของตนเอง เช่น เพื่อช่วยให้ความคิดของตนบรรลุ เพื่อใช้ข่าวสารที่ได้มาเสริมบารมี
4. ลักษณะเฉพาะของสื่อแต่ละอย่าง ซึ่งผู้รับสารจะแสวงหาและได้รับผลประโยชน์ไม่เหมือนกัน

นอกจากนี้ Katz และคณะ (1974) ก็ได้เพิ่มแนวความคิดว่า นอกจากสภาวะทางสังคมและจิตใจอันได้แก่ลักษณะทางประชากรศาสตร์และแรงจูงใจของผู้รับสารแล้ว สังคมก็มีบทบาทในการกำหนดความต้องการและความพึงพอใจของบุคคลด้วยเช่นกัน ดังนี้

1. บุคคลได้รับแรงกดดัน ความตึงเครียด ความขัดแย้งทางสังคม ทำให้เกิดความต้องการผ่อนคลายแรงกดดันต่างๆ โดยการบริโภคสื่อมวลชน

2. สถานการณ์ทางสังคมเป็นตัวสร้างให้ปัจเจกบุคคลต้องตระหนักในปัญหา บุคคลจึงมีความต้องการที่จะแสวงหาข่าวสารจากสื่อ

3. โอกาสที่ปัจเจกบุคคลจะได้รับคำตอบสนองความพึงพอใจตามความต้องการของตน จากสถานการณ์ทางสังคมมีน้อยมาก ดังนั้นสื่อมวลชนจะเป็นตัวเสริม หรือทดแทนบริการต่างๆ ที่ขาดหายไปจากสังคม

4. การบริโภคข่าวสารจากสื่อทำให้สอดคล้องกับค่านิยม การเป็นสมาชิก และการเสริมสร้างความเชื่อทางสังคม

5. สถานการณ์ทางสังคมจัดขอบเขตของความคาดหวังในลักษณะคล้ายคลึงกัน ดังนั้นการเปิดรับสื่อมวลชนจะเป็นตัวสนับสนุนการเป็นส่วนหนึ่งของค่านิยมกลุ่มในสังคม

นอกจากปัจจัยทางบุคลิกภาพ และจิตวิทยา รวมไปถึงสภาพแวดล้อมต่างๆ ข้างต้นแล้วนั้น Kippax และ Murray (1980) ยังได้เพิ่มเติมในเรื่องการรับรู้ในคุณประโยชน์ของสื่อด้วย โดยศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการใช้สื่อมวลชน กับความพึงพอใจที่ได้รับจากสื่อ นั้น ตลอดจนการรับรู้ในคุณประโยชน์ของสื่อ ผลจากการศึกษาพบว่า ผู้รับสารมีความแตกต่างกันในปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้มีการเลือกเปิดรับสื่อ และรับรู้ในคุณประโยชน์ของสื่อแตกต่างกัน ดังนี้

1. ปัจจัยทางประชากรศาสตร์ เช่น เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ
2. คนที่มีระดับการศึกษาสูงจะเลือกใช้สื่อหลายประเภท มากกว่าคนที่มีการศึกษาต่ำ
3. กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีการเลือกใช้สื่ออย่างมีจุดมุ่งหมาย และเข้าใจถึงคุณประโยชน์ของสื่อ

จากองค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้นจะพบว่า การเลือกเปิดรับสารมีปัจจัยทั้งในส่วนของคุณเอง ไม่ว่าจะปัจจัยทางประชากรศาสตร์ ประสบการณ์ การศึกษา ความรู้ ความสนใจ หรืออื่นๆ รวมไปถึงปัจจัยภายนอกอันได้แก่ความสัมพันธ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับความต้องการในการใช้สื่อ และการใช้ประโยชน์รวมถึงการได้รับการตอบสนองความพึงพอใจจากสื่อ

จากการศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางประชากรศาสตร์ กับพฤติกรรมการเปิดรับสาร และการใช้ประโยชน์กับความพึงพอใจจากสื่อ ได้มีผู้วิจัยหลายท่านที่ทำการศึกษา และได้ผลการวิจัยที่สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว นั่นคือปัจจัยทางประชากรศาสตร์มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเปิดรับสารของบุคคล Sears และ Freedman (1967) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเลือกเปิด

รับข่าวสารของบุคคล พบว่ากลุ่มตัวแปรทางด้านบุคคลที่เป็นตัวทำนายพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนได้ดีที่สุด คือ ระดับการศึกษาและระดับชั้นทางสังคม

สำหรับ Robinson (1972) พบว่า ระดับการศึกษาของผู้รับสาร มีความสัมพันธ์กับการใช้สื่อ และระดับความรู้ทางด้านข้อมูลข่าวสารของบุคคล โดยกลุ่มคนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน จะมีการใช้สื่อและมีระดับความรู้ในเรื่องข้อมูลข่าวสารต่างกันไปด้วย กล่าวคือ กลุ่มคนที่มีความรู้สูง เป็นกลุ่มที่มีความรู้ด้านข้อมูลข่าวสารดี จะมีการเพิ่มพูนความรู้ของตนให้มากขึ้นด้วยการใช้สื่อมวลชน

สำหรับการนำแนวคิดดังกล่าวไปศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อในสังคมไทย ได้มีนักวิชาการหลายคนที่น่าสนใจศึกษาดังต่อไปนี้ ศิริชัย ศิริกายะ (2525) ได้วิจัยเรื่อง สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนาในเขตเมืองปทุมธานี พบว่า การเปิดรับสื่อมวลชนนั้นขึ้นอยู่กับความแตกต่างของค่านิยมสมัยใหม่ ระดับการศึกษา อาชีพ ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมือง และระดับสถานภาพทางเศรษฐกิจของประชาชน และโดยที่โทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่มีแนวโน้มของการได้รับความนิยมมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยอีกหลายชิ้นที่พบผลการวิจัยที่สอดคล้องกันว่า คุณลักษณะทางประชากร ชันได้แก่ เพศ อาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รายได้ของครอบครัว อายุ การศึกษา ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนทั้งสิ้น เช่น งานวิจัยของ ดารณี ถนอม (2533) วชิรยา อานามวัฒน์ (2533) ชมพูนุช ปฏิมาประกร (2534) ชิบ จิตนิยม (2534) สุภาพ ระวอยทรง (2535) กิตติศักดิ์ นภาพรณวรรรัตน์ (2536) และ กรกช เตชะเกรียงไกร (2540)

นอกจากนี้ในเรื่องเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางประชากรกับพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการเมืองจากสื่อมวลชน ได้มีนักวิชาการทั้งของไทยและต่างประเทศที่ได้พบผลการวิจัยไปในทางที่สอดคล้องกัน นั่นคือ Schramm (1969) พบว่า การศึกษามีอิทธิพลต่อความสนใจในข่าวสารการเมือง ซึ่งตรงกับผลการวิจัยของ Beacker และ Preston (1969) และ McComb (1973) ซึ่งพบความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา การใช้สื่อมวลชน และความสนใจทางการเมือง และผู้ที่มีความสนใจทางการเมือง หรือเคยร่วมในกิจกรรมทางการเมืองจะมีความสนใจในข่าวสารทางการเมืองสูงกว่าผู้ที่ไม่มีความสนใจทางการเมือง (Beacker and Preston, 1969)

สำหรับงานวิจัยของไทยที่นำเอาแนวคิดดังกล่าวไปศึกษา ก็ผลพบการวิจัยที่สอดคล้องกับงานวิจัยที่ศึกษาในต่างประเทศเช่นกัน คือพบว่า ปัจจัยทางประชากรมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการเมืองจากสื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัจจัยในเรื่องเพศ ซึ่งมักพบว่าเพศชายจะพฤติกรรมเปิดรับข่าวสารการเมืองสูงกว่าเพศหญิง และมีระดับความรู้ความเข้าใจทางการเมืองสูงกว่า

ด้วย นอกจากนี้ อายุ อาชีพ รายได้ ก็มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมกาเปิดรับข่าวสารการเมืองด้วยเช่นกัน งานวิจัยที่พบผลการวิจัยที่สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวนี้ ได้แก่ งานวิจัยของ ชัยวัฒน์ รัฐขจร (2522) พัฒนาวดี ฐโต (2524) พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว (2526) พรทิพย์ เย็นจะบก (2527) อัครเมศว์ ทองนวล (2527) พงษ์ศรี บุญสุวรรณ (2532) วันทนีย์ แสมภักดี (2533) นฤพนธ์ เศรษฐสุวรรณ (2534) และงานวิจัยของ วิชัย ไหวหารดี (2534) และนอกจากนี้ยังมีงานวิจัยบางชิ้นที่พบอีกด้วยว่า พฤติกรรมการเปิดรับสื่อมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในข่าวสารการเมืองจากสื่อมวลชน (วันทนีย์ แสมภักดี, 2533) โดยสื่อมวลชนที่ได้รับความนิยมเชื่อถือมากที่สุดในการเผยแพร่ข่าวสารการเมืองก็คือสื่อโทรทัศน์ (นฤพนธ์ เศรษฐสุวรรณ, 2534)

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวกับนิสิตนักศึกษานั้น มีงานวิจัยหลายชิ้นที่พบว่าลักษณะทางประชากรของนิสิตนักศึกษาก็มีความสัมพันธ์กับความสนใจทางการเมือง และพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองจากสื่อมวลชนเช่นกัน Feild (1964 อ้างถึงใน นิคม ปั่นณะเจริญรักษ์, 2536) ได้ศึกษาความสนใจทางการเมืองของนิสิตนักศึกษา พบว่า เพศชายจะมีความสนใจทางการเมืองมากกว่าเพศหญิง ซึ่งตรงกับผลการวิจัยของปกรณ คุนารักษ์ (2523) ทรงพล สวาสดิ์ธรรม (2526) และ นิคม ปั่นณะเจริญรักษ์ (2536) ซึ่งพบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับความเข้าใจ ความสนใจ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนิสิตนักศึกษา โดยเพศชายจะมีความสนใจมากกว่า

ส่วนในเรื่องเกี่ยวกับสาขาวิชาของนิสิตนักศึกษานั้น Spencer (1967) ได้ศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างสาขาวิชากับความสนใจทางการเมืองของนิสิตนักศึกษา พบว่า นิสิตนักศึกษาด้านสังคมศาสตร์และกฎหมาย จะมีความสนใจทางการเมืองมากกว่านิสิตนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ ซึ่งตรงกับผลการวิจัยของไทย คือ สุจิต บุญบงการ (2510) ซึ่งพบว่า นิสิตนักศึกษาที่เรียนทางด้านรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์จะมีความสนใจในข่าวสารการเมืองมากกว่านิสิตนักศึกษาที่เรียนทางด้านวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่พบอีกด้วยว่า เพศและระดับชั้นปีของนิสิตนักศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการเมือง คืองานวิจัยของ ไกรวุฒิ จิระบุตร (2519) และงานวิจัยของ พัฒนาวดี ฐโต (2524)

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง

ข่าวสารทางการเมืองที่ส่งผ่านสื่อมวลชนในกระบวนการสื่อสารทางการเมืองนั้น ผู้รับสารสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองได้ในหลายๆ ทาง ซึ่งอย่างหนึ่งก็คือการนำเอาข่าวสารการ

เมืองเหล่านั้นไปใช้เพิ่มพูนความรู้ทางการเมืองให้กับตัวเอง หรือเอาไปใช้ในการเรียนรู้ทางการเมืองนั่นเอง

กระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง หรือที่มักนิยมใช้คำว่า กระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง (Political Socialization) นั้น เป็นกระบวนการให้ความรู้และการเรียนรู้เกี่ยวกับการเมือง เพื่อให้บุคคลมีความรู้รอบทางการเมือง โดยจะได้รับความสำเร็จ ความรู้สึก และข่าวสารในรูปแบบต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้เขาสามารถรวบรวม ประเมินค่า และสามารถมีความสัมพันธ์กับการเมืองรอบๆ ตัวเขาได้ (Dawson and Prewitt, 1969)

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและคำอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง ไว้ดังนี้

Easton และ Dennis (1969) ได้กล่าวถึง กระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองว่า เป็นกระบวนการที่ระบบการเมืองถ่ายทอดความรู้ ทักษะคิด บรรทัดฐาน ค่านิยมทางการเมืองจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ถ้าไม่มีกระบวนการถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้แล้ว สมาชิกใหม่ของระบบการเมืองจะต้องแสวงหาแนวทางทางการเมืองใหม่ตลอดเวลา ซึ่งจะมีผลต่อการคงอยู่ของระบบการเมืองนั้นๆ ดังนั้นการเรียนรู้ทางการเมืองในกระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้ระบบการเมืองแต่ละระบบดำรงอยู่ได้

Almond และ Coleman (1960) ได้อธิบายถึง กระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองว่าเป็นกระบวนการที่บุคคลได้มาซึ่งทัศนคติต่อระบบการเมือง รวมถึงการมีความรู้ ความรู้สึก และการมีความสำนึกในความสามารถทางการเมืองของตน

Dawson และ Prewitt (1969) ได้กล่าวว่า กระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง เป็นกระบวนการที่พลเมืองบรรลุนิติภาวะทางการเมือง กล่าวคือ สามารถแสดงทัศนะของตนเกี่ยวกับการเมืองได้

Greenstein (1968) กล่าวว่า กระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง เป็นกระบวนการให้ข่าวสาร การปลูกฝังค่านิยม ตลอดจนการให้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติต่างๆ ทางการเมืองผ่านทางองค์กรหรือสถาบันอย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ยังรวมความถึงการเรียนรู้ทั้งหมดที่เกี่ยวกับการเมืองที่

เกิดขึ้นในทุกช่วงชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะการเรียนรู้นั้นจะเป็นแบบเป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการ จะโดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม

Rush และ Althoff (1971) ได้อธิบายว่า กระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง เป็นกระบวนการที่บุคคลได้รับความรู้ เกิดความคุ้นเคยต่อระบบการเมือง ตลอดจนการมีปฏิกริยาหรือความรู้สึกต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ทางการเมือง

ในกระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองนั้น บุคคลจำเป็นจะต้องได้รับการถ่ายทอดผ่านตัวกลาง หรือตัวแทน (Agents or Socializer) ซึ่งจะทำหน้าที่ในการให้และเผยแพร่ข่าวสารทางการเมือง และวิถีการเมืองแก่บุคคล โดยตัวแทนในกระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ประเภทแรกคือตัวแทนที่ถูกจัดตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่จะใช้เพื่อถ่ายทอดค่านิยมทางการเมือง สร้างความสำนึกทางการเมือง ตลอดจนสนับสนุนการจัดตั้งหรือจัดระเบียบทางการเมือง ตัวแทนประเภทนี้ได้แก่ พรรคการเมือง หรือกลุ่มทางการเมืองต่างๆ ส่วนตัวแทนอีกประเภทหนึ่งจะเป็นตัวแทนที่ไม่ใช่ตัวแทนทางการเมืองโดยตรง แต่จะทำการถ่ายทอดข่าวสารและบรรทัดฐานทางการเมืองแก่ประชาชนไปในขณะที่ตัวแทนเหล่านี้ก็กำลังทำหน้าที่ตามสังคมของตน ซึ่งได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน และสื่อมวลชน (Dawson and Prewitt, 1969)

ในบรรดาตัวแทนทั้งหมดนั้น สื่อมวลชนถือว่าเป็นปัจจัยหรือตัวการสำคัญของกระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง (บุญเลิศ ศุภดิลก, 2522) เพราะเป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงประชาชนจำนวนมากได้อย่างแพร่หลาย มีความกว้างขวาง รวดเร็ว โดยสื่อมวลชนจะทำหน้าที่ในกระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองโดยการเสนอข่าวสาร หรือให้ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ทางการเมืองที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนผู้รับสาร นอกจากนี้ยังเป็นตัวนำค่านิยมต่างๆ ที่สังคมยอมรับไปสร้างความรู้สึทางอารมณ์ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อทางการเมืองด้วย (อัศวพงษ์ มณีภาค, 2535) ดังนั้นระดับความคิดหรือแม้กระทั่งอุดมการณ์ทางการเมืองของคนเราจะพัฒนาไปไกลแค่ไหน ก็ย่อมขึ้นอยู่กับการรายงานปัญหาทางการเมืองของสื่อมวลชนในสังคมนั้นเป็นหลัก ดังนั้นถ้าการสื่อสารช่วยพัฒนาความคิดทางการเมืองแก่ประชาชนได้ ก็ย่อมมีผลทางอ้อมในการพัฒนาพฤติกรรมการเมืองของประชาชนด้วยเช่นกัน (บุญเลิศ ศุภดิลก, 2522) อย่างไรก็ตาม สื่อมวลชนนั้นจะมีบทบาทในด้านการให้ความรู้ทางการเมือง มากกว่าบทบาทในการเปลี่ยนทัศนคติทางการเมือง ซึ่งสื่อมวลชนจะมีบทบาทหรืออิทธิพลเพียงแค่การสนับสนุนหรือส่งเสริมทัศนคติทางการเมืองที่บุคคลมีอยู่แต่เดิมให้มั่นคงยิ่งขึ้น หรือสร้างทัศนคติใหม่ขึ้นมาเลย แต่สื่อมวลชนจะไม่สามารถชักจูงให้บุคคลเปลี่ยนทัศนคติเดิมให้เป็นไปในทางตรงข้ามได้ (ประมะ สตะเวทิน, 2524)

ในประเด็นเกี่ยวกับสื่อมวลชนกับกระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองนั้น ได้มีนักวิชาการทั้งของไทยและต่างประเทศที่ศึกษาและได้ผลการวิจัยตรงกันว่า สื่อมวลชนนับว่าเป็นตัวการที่สำคัญที่มีผลต่อการเรียนรู้ทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มนิสิตนักศึกษา ซึ่งเท่ากับเป็นการนำเอาข่าวสารทางการเมืองที่ได้จากการเปิดรับสื่อมวลชนนั้นไปใช้ประโยชน์ในทางการเมือง ซึ่งในประเด็นนี้ Johnson (1967) Hollander (1971) และ Dominick (1972 อ้างถึงใน เจตนศักดิ์ แสงสิงแก้ว, 2524) ได้ทำการวิจัยและพบว่า สื่อมวลชนเป็นแหล่งที่มาขั้นพื้นฐานที่สำคัญในการให้ข้อมูลและข่าวสารการเมืองแก่บุคคลในวัยเด็กและวัยรุ่น ซึ่งตรงกับผลการวิจัยของ Bishop (1973) ซึ่งได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความสนใจใช้สื่อมวลชนกับความเป็นประชาธิปไตยในหมู่นิสิตนักศึกษา พบว่า การใช้สื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ข่าวสารทางการเมือง และมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้สึกรับเป็นประชาธิปไตย และงานวิจัยของ Atkin และ Greenberg (1974 อ้างถึงใน นิคม ปั่นณะเจริญรักษ์, 2536) ซึ่งศึกษาเรื่อง สื่อมวลชนกับกระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง พบว่า สื่อมวลชนเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ทางการเมืองในหมู่มนุษย์

ส่วน Chaffee, Ward และ Tipton (1970) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารการเมืองกับการมีความรู้ทางการเมือง พบว่า การใช้สื่อมวลชนสามารถก่อให้เกิดความรู้ทางการเมืองได้ ซึ่งก็ตรงกับผลการวิจัยของ Atkin และ Gantly (1975 อ้างถึงใน เจตนศักดิ์ แสงสิงแก้ว, 2524) ที่พบว่า ความสนใจในการชมข่าวทางโทรทัศน์ ทำให้เกิดแนวโน้มที่ผู้รับสารจะได้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปของบ้านเมืองตลอดจนเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ Lerner (1976) ก็ได้พบผลการวิจัยที่ตรงกันว่า การเปิดรับข่าวสารทางการเมืองจากสื่อมวลชนมีส่วนช่วยเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจของบุคคล และมีส่วนช่วยกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความสนใจเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นด้วย

สำหรับงานวิจัยของไทยที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองนั้น มีนักวิจัยได้ศึกษาและพบความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการสื่อสาร กับกระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองด้วยเช่นกัน คือ พัฒนาวดี ชูโต (2524) ซึ่งได้ศึกษาจากกลุ่มนักศึกษาวิชาการสื่อสาร ซึ่งก็ตรงกับผลการวิจัยของเจตนศักดิ์ แสงสิงแก้ว (2524) และ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว (2526) ซึ่งพบว่าการเปิดรับสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับระดับความรู้ความเข้าใจทางการเมืองของผู้รับสาร นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่พบอีกด้วยว่า บุคคลที่เปิดรับข่าวสารทางการเมืองผ่านทางช่องทางสื่อมวลชน จะมีแนวโน้มที่จะมีระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่าบุคคลที่ใช้ช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคล (เสนห์ นนทะโชติ, 2526) โดยสื่อที่มีผลต่อความรู้ทางการเมืองมากที่สุดก็คือ สื่อโทรทัศน์ (มณฑนา มาศมาลัย,

2534) และสำหรับในกลุ่มของนักศึกษาและเยาวชนนั้น ก็มีพบว่านักศึกษาในปัจจุบันมีความสนใจในทางการเมืองมากกว่าแต่ก่อน โดยนักศึกษาที่มีการเปิดรับสารจากสื่อมวลชนมากก็มีแนวโน้มที่จะตระหนักถึงความสำคัญของการเมือง และมีการเรียนรู้ทางการเมืองมากขึ้นด้วย (เสรี วงษ์มณฑา, 2521) ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวก็ตรงกับงานวิจัยของ จริญญา เจริญสุกใส (2529) ซึ่งพบว่า การเปิดรับข่าวสารการเมืองมีความสัมพันธ์กับการไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งของเยาวชน

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า ข่าวสารการเมืองที่สื่อมวลชนนำเสนอออกมานั้น สามารถเป็นตัวที่ทำให้เกิดกระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในแง่ของการให้ข่าวสารความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน และเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วย ดังนั้นในงานวิจัยชิ้นนี้จึงได้นำเอาแนวคิดกระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองมาใช้เป็นตัวแปรตามตัวหนึ่งในการศึกษา ในแง่ที่ว่านิสิตนักศึกษาได้มีการใช้ประโยชน์จากข่าวสารการเมืองในรูปของกระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง หรือการเรียนรู้ทางการเมืองผ่านทางสื่อมวลชนด้วย